

В. А. Ткачук, к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розкрито теоретико-методологічні засади інституціонального середовища сталого розвитку сільських територій. Охарактеризовано його загальну структуру та зміст. Проаналізовано інституціональне середовище розвитку сільських територій в Україні. Наведено рекомендації щодо вдосконалення управління розвитком сільських територій відповідно до концепції сталого суспільного розвитку.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток сільських територій, інституціональне середовище розвитку сільських територій, управління розвитком сільських територій, сталий розвиток суспільства

Постановка проблеми. У забезпеченні сталого розвитку особливу роль відіграє взаємозв'язок між потребами кожного окремого громадянина та суспільства в цілому, оскільки згідно із теорією економіки добробуту, загальний добробут визначається як сума добробуту окремих індивідів. Такий взаємозв'язок потреб має діалектичну природу, що зумовлено існуванням конфлікту приватних та суспільних інтересів. Таке твердження справедливе і щодо сталого розвитку сільських територій. Проблема управління розвитком сільських територій у напрямі забезпечення сталості та узгодження конфлікту інтересів може бути досліджена за підходами Е. Остром щодо вирішення найбільш важких та спірних проблем позитивної економічної теорії – яким чином організувати використання спільних ресурсів, щоб уникнути надмірного споживання та підвищення адміністративних витрат. Процес перетворення сільських територій на капітал, що забезпечуватиме збалансований (сталий) розвиток на всіх організаційно-управлінських рівнях (мікро-, мезо-, макро- та глобальному), має стати одним з основних напрямів державної політики. На сьогодні в Україні такий процес відбувається в основному за інерцією, зумовленою структурними трансформаціями в національній економіці з відповідними інституціональними змінами, елементами рецесії у аграрному секторі, а також впливом фінансово-економічної кризи на світову економіку. Недосконале інституціональне середовище, недієві інститути, що не відповідають викликам часу, є однією з проблем занепаду українського села, що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний інтерес науковців до інституціональної та неоінституціональної економічної теорії зумовлено вимогою часу у необхідності організації інституційного середовища як базису функціонування вільного конкурентного ринку. Загальну теорію інституціональних перетворень розвивали Д. Бромлей, Дж. Б'юкенен, Т. Веблен, Р. Коуз, Д. Норт, Дж. Ходжсон та інші західні вчені. Значний науковий доробок щодо вирішення проблем інституціонального забезпечення управління процесами розвитку, зокрема, сільських територій, містяться у працях вітчизняних вчених, зокрема, В. Андрійчука, О. Бородіної,

М. Маліка, О. Могильного, О. Павлова, І. Прокопи, П. Саблука, В. Юрчишина та багатьох інших. Останнім часом як у колі науковців, політиків, фахівців-практиків, так і широкого загалу, триває дискусія про доцільність формування політики розвитку сільських територій в самостійний напрям державної політики та створення спеціального органу управління для координації діяльності різних суб'єктів, що приймають управлінські рішення щодо всього спектру суспільних відносин на сільських територіях та самих територій. Так, на сьогодні дослідники перспективним напрямом вважають наукове обґрунтування необхідності переходу від галузевого (секторального) до територіального підходу щодо управління розвитком сільських територій [1]. Проте, в даний час відсутнє цілісне (комплексне) уявлення сільських територій як об'єкта, а відтак і підходи до вирішення проблеми забезпечення сталого розвитку та управління такими територіями як складними багатофункціональними природними, соціально-економічними й виробничо-господарськими системами⁴.

Ціль (мета) статті. Метою статті є дослідження інституціонального середовища сталого розвитку сільських територій у напрямі поглиблення наукових засад його структури та змісту, а також розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення управління розвитком сільських територій з урахуванням існуючих теоретико-методологічних розробок та аналізу емпіричного матеріалу відповідно до принципів сталості у контексті прогресивних інституціональних змін.

Виклад основного матеріалу. Збалансований (сталий) економічний, соціальний та екологічний розвиток сільських територій визначається та регулюється інституціональним середовищем, зміст і структура якого відповідає економічному, політичному та ідеологічному устрою (порядку), сформованому в країні, стратегічними цілями соціально-економічного розвитку країни, пріоритетами державної економічної та соціальної політики.

Ефективність економіки визначається інституціональним середовищем її розвитку. В еконо-

⁴У визначенні змісту поняття "сільські території" враховуємо наукові розробки П. Т. Саблука [2, с. 21].

мічній науці **ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ** розглядається як сукупність основоположних політичних, соціальних, юридичних і економічних правил, що визначають рамки людської поведінки й утворюють базис для виробництва, обміну і розподілу [3].

Основною інституціонального середовища є інститут, який розуміємо як сукупність, що складається із системи правил та норм, зовнішнього механізму примусу індивідів до її використання. Складовими інституціонального середовища виступають інститути – правила соціального життя суспільства, функціонування його політичної сфери, базові правові норми. Формування такого

середовища відбувається під впливом інституціональних угод між індивідами. Інститути можна розглядати в широкому сенсі цього слова як набір механізмів і правил (інститути – інструменти регулювання), які забезпечують перерозподіл ресурсів в економіці, залучення нових інвестицій, підготовку трудових ресурсів і формують систему стимулів для підвищення ефективності економіки (табл. 1). З позицій управління і перерозподілу ресурсів найбільш актуальним є виділення таких груп інститутів: 1) правові; 2) регулюючі; 3) розвитку людського капіталу; 4) економічної координації та розподілення ризиків.

Таблиця 1

Інститути як інструменти регулювання розвитку сільських територій

Формальні інститути		Неформальні інститути
Конституція України	від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР	звичаї, традиції, правила і норми соціальної поведінки, що визначають різні сфери життєдіяльності членів громадянського суспільства та яка формує потреби, інтереси, переконання, уявлення (культура, релігія, ментальність тощо)
ЗУ "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві"	від 17 жовтня 1990 р. №400	
ЗУ "Про державну підтримку сільського господарства України"	від 24 червня 2004 р. №1877	
ЗУ "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року"	від 18 жовтня 2005 р. №2982	
ЗУ "Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу"	від 07 лютого 2002 р. №3023	
ЗУ "Про фермерське господарство"	від 19 червня 2003 р. №973	
Указ Президента України "Про основні засади розвитку соціальної сфери села"	від 20 грудня 2000 р. №1356	
Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджено Постановою КМУ	від 19 вересня 2007 р. №1158	
Постанова КМУ "Про вдосконалення формування інвестицій на соціальний розвиток села та агропромислового комплексу"	від 29 липня 1992 р. №423	
Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, схвалена Розпорядженням КМУ	від 3 лютого 2010 р. №21-р.	
інші підзаконні акти		

З іншого боку, інституціональне середовище включає інститути – суб'єкти регулювання, об'єднуючи їх в єдиний господарський механізм, формуючи ієрархічні рівні функціонування та управління сільськими територіями (табл. 2). У такому середовищі органічно взаємодіють економічні агенти – суб'єкти господарювання, юридичні та фізичні особи (організації, установи, підприємства) різних галузей та секторів економіки, які виробляють товари (матеріальне виробництво – промисловість, сільське господарство, будівництво), і такі, що надають послуги (сфера обслуговування – транспорт, зв'язок, торгівля, освіта, охорона здоров'я, культура).

Інституціональне забезпечення розвитку сільських територій на засадах сталості має одночасно здійснюватися на адміністративно-управлінському, операційно-координаційному та виконавчому рівні за умов чіткої структури суб'єктів та процесів їх взаємодії (рис. 1).

Система інституціонального забезпечення завжди є динамічною, що пов'язано з інституціональними трансформаціями, зумовленими невідповідністю між існуючими інститутами та змінами

у соціально-економічних умовах їх функціонування. Така динамічність також полягає у проектуванні та імпорті нових інститутів, здатних забезпечити збалансований розвиток сільських територій відповідно до вимог сучасності. Проектування інститутів є однією з провідних функцій держави, що формує інституціональні передумови економічного розвитку. Імпорт інститутів передбачає глибокий аналіз можливості та доцільності залучення зарубіжного досвіду для максимального врахування місцевих умов (економічних, екологічних, соціальних), а не механічне копіювання [3].

Інституціональне середовище сталого розвитку сільських територій за ринкових умов господарювання вважається ефективним, коли ґрунтується на індивідуалістських цінностях і сприяє взаємовигідній реалізації як особистих інтересів, так і інтересів всього суспільства. У протилежному випадку виникає інституціональна пастка – неефективний стійкий інститут, що за умови істотного тимчасового зовнішнього впливу на систему не впливає на її динаміку.

сільських територій, на реалізацію яких спрямовується діяльність управлінської системи, мають формуватися з урахуванням внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування національної економіки, бути ієрархічними, охоплюючи стратегічні, тактичні та оперативні цілі.

Важливою умовою реалізації стратегічних цілей, напрямів, пріоритетів розвитку сільських територій є формування дієвих механізмів управління та відповідних методів в контексті реалізації державної політики сталого розвитку. Механізм управління розвитку сільських територій – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких інститути влади впливають на розвиток економічної системи сільських територій з метою досягнення поставлених місії та цілей.

Інституціональне середовище розвитку сільських територій в Україні включає насамперед принципи та завдання регіональної політики, аг-

рарної та соціальної політики. Важливо наголосити, що всі напрями державної політики тісно взаємопов'язані та взаємозалежні, що зумовлює складність та системність взаємодії суб'єктів та об'єктів регулюючого впливу (рис. 2). Державна політика визначає загальні напрями розвитку, тоді як регіональні, галузеві, секторальні напрями політики враховують особливості, конкретні економічні, екологічні та соціальні умови та специфіку діяльності. Пріоритети політики на нижчих рівнях – регіональному та місцевому – формуються уповноваженими органами з врахуванням відповідно регіональних та (або) місцевих особливостей і потреб. На всіх рівнях політика має бути узгодженою та забезпечувати повноту задоволення потреб території та якості життя сільського населення відповідно до змісту сталого розвитку.

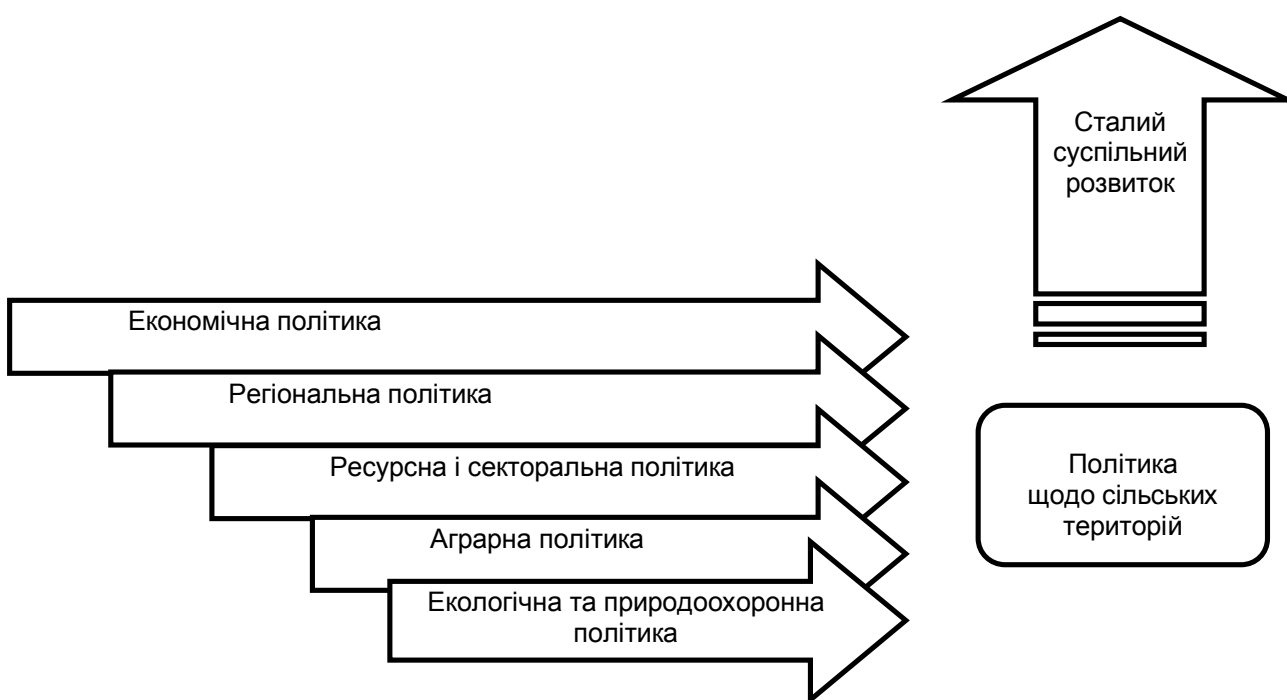

Рис. 2. Схема взаємодії різних напрямів політики щодо сільських територій з метою забезпечення сталого розвитку.

Зміст вітчизняного законодавства щодо сільських територій та значенні сільськогосподарського виробництва у їх розвитку співпадають з думкою міжнародних організацій, які відзначають значний потенціал аграрного сектора України у вирішенні проблеми світової продовольчої безпеки. Але основу державної політики розвитку сільських територій слід формувати на основі сильних сторін галузевої, перерозподільної та територіальної концепції розвитку. Складність та багатовекторність розвитку сільських територій за стандартними моделями зазначених концепцій пояснює факт відсутності чіткої парадигми, уніфікованого алгоритму політики та стратегії.

Головною концепцією інституціонального забезпечення розвитку сільських територій є узго-

дження положень та змісту регіональної політики, галузевих та секторальних програм розвитку регіонів із національною стратегією сталого розвитку, стратегічними завданнями державної регіональної політики та державних галузевих та секторальних програм розвитку.

У країнах з розвинутою ринковою економікою механізм регулювання розвитку сільських територій носить системний характер, включає як елемент ринкового саморегулювання, так і механізми громадського регулювання (зокрема, через профспілковий рух, діяльність товариств споживачів, інспектування та контроль цін) та інституціонального регулювання з боку інститутів ринкової інфраструктури (регулювання з боку комерційних банків, бірж, страхових компаній), а також механі-

зми прямого та непрямого державного регулювання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як особлива економічна категорія та об'єкт управління сільські території є спільним ресурсом, що використовується та послуги якого споживаються як місцевими сільськими громадами, так і зовнішніми економічними агентами. Сталий розвиток сільських територій забезпечується ефективним інституціональним середовищем регулювання суспільних відносин щодо ресурсів сільських територій, що включає впорядковану систему інститутів – інструментів регулювання та суб'єктів регулювання, що мають ієрархічну структуру. Цільова функція розвитку сільської території є складною системою завдань, що класифікується за різними критеріями та ознаками – просторовими, суб'єктними, часовими і спрямована на максимізацію добробуту кожного індивіда, місцевої громади та суспільства в цілому, мінімізацію суспільних витрат, отримання еколо-

економічного та соціального ефекту.

Процес формування та вдосконалення інституціонального середовища сталого розвитку сільських територій України полягає не тільки у створенні, проектуванні та імпорті інститутів, а й діагностування зрілості та придатності існуючих для сформованого рівня розвитку економічних відносин та продуктивних сил. Це зумовлює потребу формування механізму моніторингу ефективності інститутів, критеріїв та індикаторів її оцінки, а також закріплення у суспільних відносинах та своєчасної заміни відповідно до змін траєкторії розвитку економічної системи, зумовлених викликами глобалізаційних та інтеграційних процесів. Перспективами подальших досліджень в цьому напрямі є обґрунтування стратегії розвитку сільських територій України відповідно до новітніх теоретико-методологічних розробок та зарубіжного досвіду адміністративно-організаційних заходів державної політики сталого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Павлов О. І. Сільські території : теоретико-методологічні засади дослідження / О. І. Павлов // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. – К. : Інститут історії України НАН України. – Вип. 3. – С. 113–132.
2. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України / П. Т. Саблук // Вісн. аграр. науки. – 2006. – № 5. – С. 21-23.
3. Національна економіка : Навч. посіб. / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович. – К. : Знання, 2011. – 463 с.

Раскрыты теоретико-методологические основы институциональной среды устойчивого развития сельских территорий. Охарактеризованы его общая структура и содержание. Проанализированы институциональная среда развития сельских территорий в Украине. Приведены рекомендации по совершенствованию управления развитием сельских территорий в соответствии с концепцией устойчивого общественного развития.

Ключевые слова: *социально-экономическое развитие сельских территорий, институциональная среда развития сельских территорий, управления развитием сельских территорий, устойчивое развитие общества.*

Reveals the theoretical and methodological basis of institutional environment for sustainable rural development. Characterized its overall structure and content. Analyzed the institutional environment of rural development in Ukraine. Recommendations for improving the management of the development of rural areas according to the concept of sustainable social development.

Keywords: *socio-economic development of rural areas, institutional environment of rural development, management of rural development and sustainable development of the society*

Дата надходження до редакції: 28.09.2013 р.

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.